

YİRMİ BİRİNCİ YÜZYILIN YAZI SANATINDA (KALİGRAFİDE) YENİ YAKLAŞIMLAR

New Approaches in the Art of Writing (Calligraphy) of the Twenty-First Century

Gözde ÇOBAN¹, Serdar PEHLİVAN²

ÖZET

ABSTRACT

Kaligrafi, dünyanın farklı yerlerinden birçok yazı stilini kapsayan geniş bir terimdir. Bazı kaligrafi formları mürekkebe batırılmış bir fırça kullanılarak oluşturulurken, diğerlerinde metalik veya sivri uçlu bir kalem kullanılmaktadır. İki bin yıldan sonra yaratılan modern kaligrafide ise genellikle sanatçıların kendi serbest biçimli el yazılarından ve geleneksel araçların yanı sıra bilgisayar teknolojilerini kullanarak özgün stillerini türettikleri görülür. Son yıllarda kaligrafların harf formlarını araştırıp yeniden tanımlamasıyla beraber kaligrafinin başlı başına bir sanat formu haline geldiği görülmektedir. Bazı kaligraflar geleneksel yazı sanatı kurallarını artık sorgulamaya başlamışlardır. Hatta tek biçimli ve katı düzenli bir kaligrafi yapısından çıkarak, harflere ve kelimelere daha heyecan verici, kişilik kazandırılan, serbest formda ve özgün bir hale dönüşen çalışmalar yapmaktadırlar. Bu da yaratıcılığı desteklemekte ve tamamen bir kuralsızlığın olmadığını, aslında her kaligrafın kendi yazı sanatının kuralını kendisinin belirlediğini göstermektedir. XXI. yüzyılda kaligraflar, sanatçılar ve tasarımcılar farklı kültürlerden etkilenmekte ve bu etkileri kendi kültürleri ile yoğurarak çalışmalarına yansımaktadırlar. XXI. yüzyılda yazı sanatının, kendini ifade etmek ve deneysel çalışmalar yapmak için yeterli potansiyele sahip bir alan olduğu görülmektedir. Bu yüzyılda kaligraflar estetik tarzlarını ve kişiliklerini yansıtmak için, çevrelerindeki her şeyden ilham alarak canlı renkler, cesur düzenlemeler ve yenilikçi malzemeler kullanarak çoğunlukla kendi alfabelerini oluşturmuşlardır. Özgün harf formlarını yaratmanın doğru ve yanlış yolları olduğu klişesi geçerliliğini yitirmiştir. Grafiti sanattan her yıl oluşturulan binlerce dijital yazı tipine ve blogosferde el yazılarının patlamasına kadar, tipografideki mevcut eğilimlerde açıkça görülmektedir. Bugünün deneyimli kaligraflarının birçoğu, meslektaşlarının birbirinden farklı kaligrafi stillerini tanımlayabilmektedirler. Geleneksel kaligrafiden farklı olarak günümüz modern kaligraflarının stilleri kendilerine özgün yaklaşımlarıyla diğerlerinden kolaylıkla ayırt edilebilmektedir. Yazının kültürler içindeki gelişimi incelendiğinde çeşitli yazı stillerinin ortaya çıkışı ve değişimleri izlenebilmektedir. Yazı stillerinin gelişimi ile birlikte kaligrafinin önemli bir kültürel iletişim aracı olarak kullanıldığı ve kültürle birlikte değiştiği ve dönüştüğü görülmektedir. Kültürlerin aktarılmasında önemli bir etkiye sahip olan kaligrafi, estetik unsurlar taşıyarak el yazısında kültürlere özgünlük katmaktadır. Bu makalede günümüz yazı sanatında kullanılan yeni teknoloji ve yöntemler ele alınmıştır. Teknolojinin tasarıma dahil olması ve teknolojik araçlardaki hızlı gelişim çeşitli kaligrafi sanatçılarına da etkilemiştir. Bu makalede literatür taramasına dayalı olarak, XXI. yüzyılın yazı sanatı konusunda yeni yaklaşımlar geliştiren ve çalışmalarını uluslararası boyutta ön plana çıkan kaligrafi sanatçılarına kapsayan görsel taraması yapılmıştır. Seçili görseller üzerinde nitel araştırma ve betimsel değerlendirmelere dayalı olarak yapılan inceleme sonucunda Denis Brown, Loredana Zega, Stefan Sagmeister ve Luca Barcellona'nın kaligrafi çalışmaları ele alınmıştır.

Calligraphy is a broad term that covers many writing styles from different parts of the world. Some forms of calligraphy are created using a brush dipped in ink, while others utilize a metallic or sharp-pointed pen. In the modern calligraphy created after the year 2000, however, artists are, observed to derive their original style from their free-form handwriting and by using traditional tools as well as computer technologies. In recent years, it has been observed that calligraphy became an art form in itself, with calligraphers researching and redefining letter-forms. Some calligraphers now started questioning the rules of the traditional art of writing. They even stepped out of the uniform and rigid structure of calligraphy and started creating works with letters and words that are more exciting, personalizing, free-form, and original. This supports creativity and shows that there is no pure irregularity; indeed, each calligrapher determines their own rules of writing. In the 21st century, calligraphers, artists, and designers are influenced by different cultures and they reflect these impacts on their works by infusing them with their own culture. In the 21st century, writing is observed to be a field with sufficient potential for self-expression and experimental studies. In this century, calligraphers often created their own alphabets, using vibrant colors, bold arrangements, and innovative materials, to reflect their aesthetic styles and personalities, inspired by everything around them. The stereotype that there are right and wrong ways to create original letter-forms has expired. This is evident in the current trends in typography, from graffiti art to thousands of digital fonts created annually and to the explosion of handwritings in the blogosphere. Many of today's experienced calligraphers can identify different calligraphic styles of their colleagues. Unlike traditional calligraphy, the styles of modern calligraphy can be easily distinguished from others with their unique approach. When the development of writing in cultures is examined, the emergence and changes of various writing styles can be observed. It is seen that, as a result of the development of writing styles, calligraphy is used as an important cultural communication tool and it transformed along with the culture. Calligraphy, which has an important effect on the transfer of cultures, adds originality to the cultures in handwriting by carrying aesthetic elements. In this article, new technologies and methods used in today's writing are discussed. The inclusion of technology in design and the rapid development in technological tools have also influenced various calligraphy artists. In this article, a visual literature-review was conducted, covering calligraphy artists who developed new approaches to the art of writing in the 21st century and came to the forefront with their studies. As a result of the examination based on qualitative research and descriptive evaluations on selected images, the calligraphy works of Denis Brown, Loredana Zega, Stefan Sagmeister, and Luca Barcellona were discussed.

Keywords: Contemporary Calligraphy, Modern Calligraphy, Handwriting, Lettering.

Anahtar Kelimeler: Çağdaş Yazı Sanatı, Güncel Kaligrafi, El Yazısı, Harfleme Tasarımı.

1. ORCID: 0000-0001-7526-3161
2. ORCID: 0000-0002-5850-9112

1. Araştırma Görevlisi, Başkent Üniversitesi, GSTMF, Grafik Tasarımı Programı, gozdecoban@baskent.edu.tr
2. Doçent, Hacettepe Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Grafik Bölümü, pehlivan@hacettepe.edu.tr

EXTENDED ABSTRACT

For thousands of years, writing has been a way of transferring information between generations. The creation of letters in a detailed and legible way has been seen as an art form and calligraphy works created this way are generally quite decorative.

When the development of writing in cultures is examined, the emergence and changes of various writing styles can be observed. It is seen that, as a result of the development of writing styles, calligraphy is used as an important cultural communication tool and it transformed along with the culture. When writing is mentioned, the phenomenon of humans and culture comes to mind. Every culture has traces of itself in its writing and art. In the article, these traces, shaped in an aesthetic dimension, are called fine writing (calligraphy).

Just as each period has its own unique sense of art and artistic character, its calligraphy has a unique character as well. These change/transform with the culture over time, and it seems that after modernism, they have adopted a conceptual and experimental attitude. While the forms used in the traditional art of writing are applied within the framework of strict rules and forms, today, the art of writing both traditionally preserves its existence and continues to be developed and applied by artists within the framework of different technological methods.

In the 21st century, fine writing is considered a field with sufficient potential for self-expression and experimental studies. The 21st-century calligraphers often create their own alphabets, using vibrant colors, bold arrangements, and innovative materials, to reflect their aesthetic styles and personalities, inspired by everything around them. The stereotype that there are right and wrong ways to create original letter-forms has expired. This is evident in the current trends in typography, from graffiti art to thousands of digital fonts created annually and to the explosion of handwritings in the blogosphere. Many of today's experienced calligraphers can identify different calligraphic styles of their colleagues. Unlike traditional calligraphy, the styles of modern calligraphy can be easily distinguished from others with their unique approach.

In recent years, calligraphy became an art form in itself, with calligraphers researching and redefining letter-forms. Some calligraphers now question the rules of the art of writing. They even step out of the uniform and regular calligraphy structure and create works that are more exciting, free, personalizing, and original. This supports creativity and shows that there is no total irregularity and in fact, calligraphers determine their own rules of writing. In the 21st century, calligraphers, artists, and designers are influenced by different cultures and reflect these impacts on their works by infusing them with their own culture. In addition, they appear to have expanded their ways of working and removed boundaries in terms of surface and size. Along with the development of technologies in calligraphy applications, technological methods and programs such as Adobe Photoshop, Adobe Illustrator, Adobe After Effects, Wacom graphic tablets, the Procreate application on the iPad Pro, VR (virtual reality), AR (augmented reality), MR (mixed reality), Tilt Brush, and ASMR (Autonomous Sensory Meridian Response) are primarily utilized.

In this article, the twenty-first-century calligraphy designers and artists and their new approaches are examined, along with technological developments. In this research, a qualitative research method was used and the study was limited to artists who adopt the new technological-approaches in calligraphy. In this context, modern calligraphers and designers Denis Brown, Loredana Zega, Stefan Sagmeister, and Luca Barcellona are examined as artists who perform the art of calligraphy with different approaches and interactions, utilize new technologies, combine calligraphy with various disciplines and work on different surfaces such as walls, vehicles, glass, water, sand, wood, fabric, and body, and perform calligraphy infusing it with various disciplines such as performance art, street-art, and "body art".

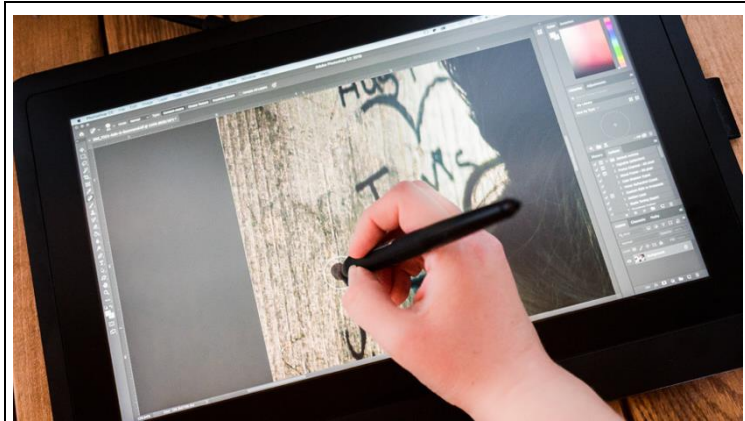
GİRİŞ

Öncelikle kaligrafinin kelime olarak kökenini incelemek gerekirse, “kalos” güzel, “graphein” yazmak ve “kalligraphia” kaligrafi ya da güzel yazı demektir. Tanım olarak ise harfler arası boşlukların belli estetik ve tasarım kurallarına göre düzenlenip, yazı araçları kullanılarak güzel ve zarif yazı yazma sanatıdır (Rona ve Beykan, 1997: 934-935). Bir diğer kaynağa göre kaligrafi, fırça ya da kalem kullanılarak yapılan dekoratif harfle belirtme sanatı olarak tanımlanmaktadır (Keser, 2005: 183).

Günümüzde kaligrafi, sembolik ve alfabetik olarak iki bölümde incelenmektedir. Sembolik kaligrafi adı altında Çin, Japon ve Kore kaligrafisi, alfabetik kaligrafi sınıfında ise Arap, Batı, İbrani, Hint ve Yunan kaligrafisi ele alınmaktadır. Sembolik kaligrafi kullanan Uzak Doğu kaligrafisinde geleneksel tavır korunarak teknik olarak fırça kullanımı tercih edilirken, alfabetik kaligrafi kullanan sanatçılar metal uçlu kalemlerden başlayarak günümüze kadar birçok farklı tekniği hem tek araçlı hem de karma olarak denemiştir.

Geleneksel kaligrafi araçları benzersiz bir şekilde ve sadece işlevlerine özel olarak hazırlanırken günümüz kaligraflarının gelenekselden moderne ve hatta dijitale kadar seçim yapabilecekleri bir çok alternatifi bulunmaktadır. Bu da kaligrafların XXI. yüzyılda sanatsal dışavurumlarını, yaratıcı fikirlerini farklı disiplinler ile birleştirerek uygulama ve deneme fırsatı sunmaktadır (Buziak, 2011: 6). Bununla birlikte Fink ve Kastin’e (1993: 84) göre günümüz çağdaş kaligrafisinde yazının okunurluğu öncelik olmaktan çıkmıştır. Önemli olan metnin okunurluğundan ziyade heyecan verici bir biçim yaratmak ve ritme öncelik vermektir. Ayrıca suluboya, kolaj gibi birçok el ile yapılan tekniklerin birbiriyle harmanlanarak kullanılabileceği gibi günümüz teknolojik cihazların sunduğu uygulama ve teknikler de tercih edilmektedir. Bu şekilde kaligraflar, sadece geleneksel kurallara bağlı kalmadan özgün çalışmalar yaratabilmektedirler.

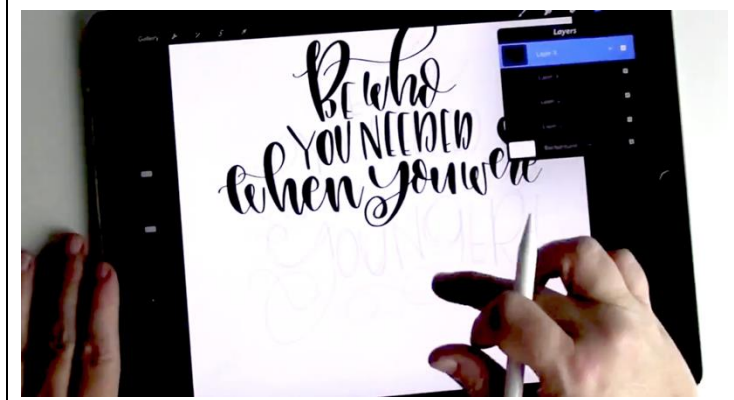
Günümüzde yazı sanatına dair uygulama alanı yaratan teknolojik cihazlardan öncü olanı bilgisayardır. Adobe Photoshop, Illustrator ve After Effects gibi programlar harf ve kaligrafi çalışmalarında teknik bir araç olmaktadır. Ayrıca bu programlar ile birlikte harici olarak kullanılan ve fırça ucu basınç duyarlılığının ayarlanmasını sağlayan Wacom grafik tabletler de dijital kaligrafi çalışmaları için tercih edilmektedir (bkz. görsel 1).

Görsel 1: Wacom Cintiq ile Adobe Photosop programında XXI. yüzyıl yazı sanatı örneği. (URL 1).

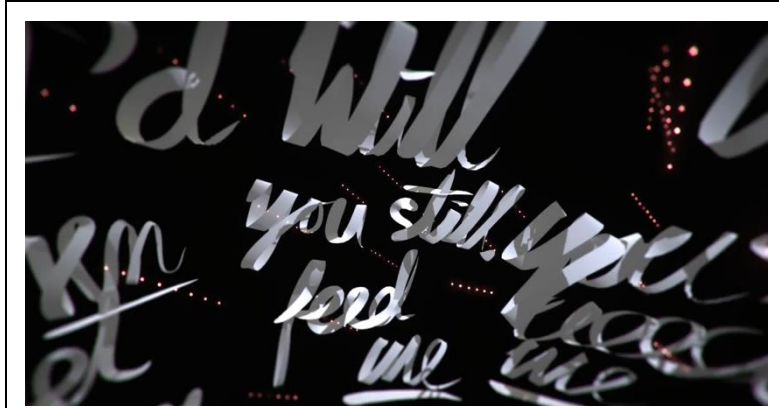
XXI. yüzyıl kaligrafisi, tasarımcılar arasında yaratıcılığı ortaya çıkaran bir tasarım alanıdır (Edmonds, 2017: 8). Günümüz yazı sanatında kullanılan ve yaratıcı uygulamalara yer veren bir diğer teknolojik cihaz, Apple iOS işletim

sistemine sahip “iPad Pro” dur. iPad Pro’da yer alan uygulamalardan öne çıkanı “Procreate” tir (bkz. görsel 2). Apple kalem ile istenilen duyarlılıkta ve çeşitli fırça seçeneği ile yaratıcı çalışmalar ve katmanlar arasında yüksek boyutlu illüstrasyon, kaligrafi ve harf çizimleri yapılmasına olanak tanımaktadır. Bunun dışında iki ve üç boyutlu, artırılmış gerçeklik ve kinetik kaligrafi çalışma olanağı barındıran birçok uygulamaya da sahiptir.

Görsel 2: iPad Pro “Procreate” uygulaması ile XXI. yüzyıl yazı sanatı örneği. (URL 2).

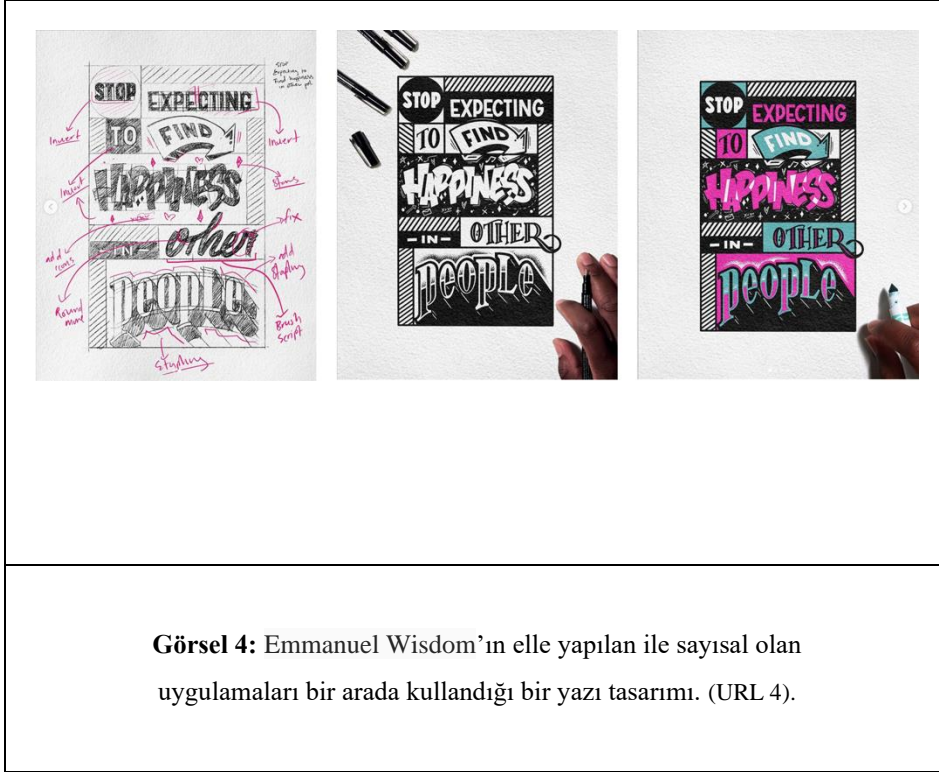
Bununla birlikte artırılmış, sanal ve karma gerçeklik sunan “Tilt Brush” uygulamaları bulunmaktadır. Tasarımcı bu tür bir teknolojiyle, kendi tasarladığı veya yarattığı bir sanal dünyada gezinebilmektedir. Bu yöntemle yaratılan kaligrafi uygulamaları da bulunmaktadır (bkz. görsel 3).

Görsel 3: Tilt brush ile kaligrafi uygulaması ekran görüntüsü. (URL 3).

Kaligrafi hakkında uzman araştırmacı yazar Lucy Edmonds teknolojik uygulamaların avantajlarının yanı sıra elle yapılan modern kaligrafi çalışmaları hakkında incelemelerde bulunmuş, bu çalışmaların geniş izleyiciler üzerindeki olumlu etkilerini değerlendirmiştir. Edmonds’a (2017: 6) göre: dijital iletişim çağında olunmasına rağmen elle uygulanan çağdaş yazı sanatı, sanatçıyı bağımlı oldukları akıllı telefonlardan, tabletlerden ve dizüstü bilgisayarlardan uzaklaştırarak, panzehir etkisi yaratmaktadır. Ayrıca elle yapılan kaligrafi çalışmaları sanatçıyı özgün sonuçlara

götürmektedir. Nitekim elle yapılan kaligrafi ile sayısal kaligrafiyi birlikte kullanmak da mümkündür. Hem elle yapılan geleneksel yöntemler hem de sayısal uygulamalardan yararlanılarak gerçekleştirilen kaligrafi, farklı tekniklerin özgürce harmanlanmasına örnektir (bkz. görsel 4). Böylece farklı disiplinler altında günümüze uyum sağlayan çeşitli kaligrafi çalışmaları yaratılmış olmaktadır.

Görsel 4: Emmanuel Wisdom'ın elle yapılan ile sayısal olan uygulamaları bir arada kullandığı bir yazı tasarımı. (URL 4).

XXI. yüzyıl yazı sanatında çağın getirdiği arayışlar ile birlikte modernleşme, soyutlama ve kendini ifade etme anlamında bir farklılaşma vardır. Dolayısıyla günümüzde kaligrafi bir kısım kaligraflar tarafından geleneksel bir anlayışla devam ettirilirken, çoğunlukla grafik tasarım, yeni medya, ASMR (otonom duyuşal meridyen tepki), VR (sanal gerçeklik), AR (artırılmış gerçeklik), MR (karma gerçeklik), performans sanatı, sokak sanatı ve "body art" gibi farklı disiplinler ile icra ederek sanatçılar, izleyici ile etkileşimde bulunabilmektedir. Dolayısıyla günümüz kaligrafları çalışmalarını geleneksel kadar katı kurallar çerçevesinde uygulamamakta; daha özgür bir yaklaşımla, çeşitli yöntem ve araçlar ile çalışmalarını yapmaktadır.

1. XXI.yy Kaligrafi Sanatçılarından Örnekler

XXI.yy yazı sanatında kaligraflar kendilerine miras bırakılan gelenekleri günümüz koşullarına göre sanatsal çalışmalarına ve tasarımlarına uyarlamaktadırlar. Günümüzde bazı kaligraflar resim, grafik tasarımı ve müzik gibi farklı disiplinleri içeren yeni bir anlayışla kaligrafi çalışmalarını oluşturmaktadırlar. Bu disiplinlerin kaligrafi ile birleştirilerek kullanılması kaligrafiye olan ilginin arttığını göstermektedir. Bununla birlikte el yazısının teknolojinin gölgesinde kaldığı bir çağda olunmasına rağmen web siteleri, sosyal medya ve mobil cihaz uygulamaları gibi etkileşimli platformlar da yazı sanatını popüler hale getirmektedir. Bununla beraber zaman ve mekân engeli olmadan her bir kaligrafın yaptığı çalışmaları güncel olarak takip etmek, kendileri ile iletişime geçmek mümkündür. İletişimin bu denli aktif olarak kullanıldığı bir çağda kaligrafi de sanatsal bir dışavurum olarak ele alınmaktadır. Dolayısıyla günümüz kaligrafi çalışmalarının okunurluluğun ötesine geçerek daha kavramsal, deneysel, farklı alan ve boyutlarda ele alındığı görülmektedir.

Bu bölümde kaligrafi sanatında kendini farklı biçimlerde ifade eden, yeni yaklaşımlar sunan çeşitli sanatçı ve tasarımcılar ele alınmıştır. İlk olarak geleneksel bir anlayıştan gelen ama kendini sürekli geliştirmeye adanmış bir kaligraf olan Denis Brown'ın çalışmaları; ikinci olarak kuvvetli fırça tekniği ve çoğunlukla yaptığı performanslarla bilinen Loredana Zega'nın kaligrafi çalışmaları; üçüncü olarak Avusturyalı yaratıcı kimliğiyle ön plana çıkan grafik tasarımcı, aynı zamanda bir yazı ve harf tasarımcısı olan, çalışmalarını her zaman güncel tutan ve ASMR üzerinde

yazı çalışmaları olan Stefan Sagmeister; dördüncü ve son olarak ise İtalyan kaligraf ve grafik tasarımcı olarak Tilt Brush denemeleri yapan Luca Barcellona'nın çalışmaları incelenmiştir.

1.1. Denis Brown

Denis Brown İrlanda'da dünyaya gelmiş, yenilikçi bir kaligrafi sanatçısıdır. İrlanda'nın Dublin kentinde yaşayan Brown, uluslararası sergilere katılmakta, dersler vermekte ve çeşitli yazı stillerinde çalıştaylar düzenlemektedir. Son yirmi yıl boyunca Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada'da her yıl fakültelerde düzenlenen uluslararası kaligrafi konferanslarına katılmaktadır. Ayrıca "Kaligrafi ve Yazı Sanatı Derneği" nin bir onur üyesi ve eski "Katipler ve Aydınlatıcılar Derneği" üyesidir. Avrupa Parlamentosu İngiliz Kütüphanesi dahil pek çok kütüphane ve müzedeki koleksiyonlarda çalışmaları yer almaktadır (Brown, 2017).

Paralel kalemin ustası olarak bilinen Brown, kendini sınırlamayarak, çeşitli kağıtlar, camlar ve deriler üzerinde farklı malzemelere özgü yeni yaklaşımlar geliştirmiştir. Sanatçı hem geleneksel hem de deneysel ve çoklu medya performans sanatı yapmaktadır (Brown, 2017).

Küçük yaşlarda kaligrafi ile tanışan Brown, geleneksel becerilerini sürekli geliştirerek, sınırlarını zorlamayı sevmektedir. Binlerce kelimenin ve harf formlarının yer aldığı üç boyutlu, katmanlı eserler yaratmaktadır (bkz. görsel 5) ("Denis Brown", 2017).

Görsel 5: Brown'un üç boyutlu, katmanlı kaligrafi çalışmasından alınmış bir kesit örneği. (URL 5).

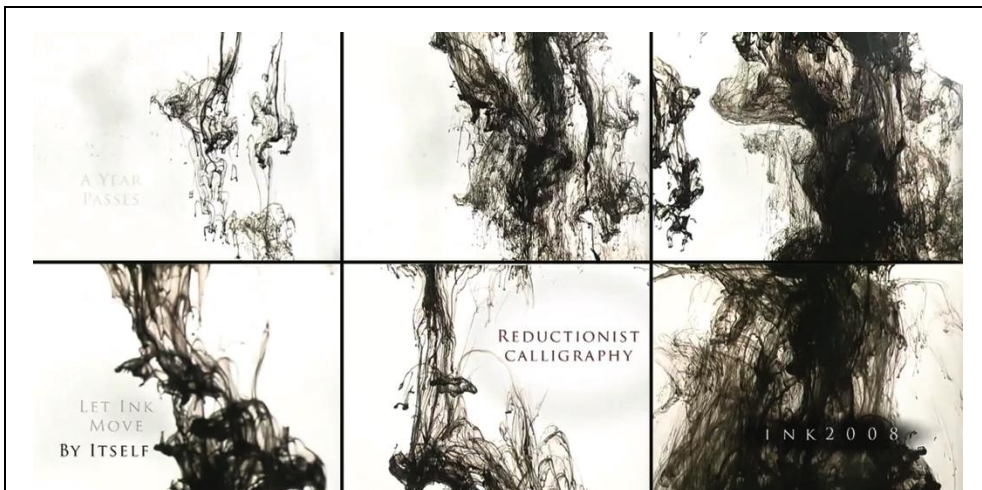
Bununla birlikte Brown kendine özgü, katman katman cam ile çalıştığı üç boyutlu farklı bir yöntem geliştirmiştir. Bu yöntem yaptığı çalışmalar içerisinde en popüler olanıdır. Cam tabakaların arkasında kâğıt üzerinde bir eser bulunmaktadır. Cam tabakaların arasında katmanlı durmaları için gizlenmiş balsa ağacı klipleri vardır. Bu deneysel ve üç boyutlu çalışmada yazı okunurluğu mümkün değildir. Sanatçının amacı izleyicinin kendini bir derinliğin içinde bulmasını sağlamaktır. Bazı çalışmalarda tekrarlayan yazma süreci, bir kavram üzerinde durulan zihinsel bir deneyim oluşturmaktadır (bkz. görsel 6) (Brown, 2017: 139).

Görsel 6: Brown'un cam üzerine katman katman çalıştığı bir kaligrafi örneği. (URL 6).

Sanatçının deneysel çalışma tarzından biri de poliritmik kaligrafidir. Brown, poliritmik terimini müzikten esinlenerek bulmuş ve kaligrafisine uyarlamıştır. Poliritm, iki veya daha fazla ritmin bir arada kullanılmasıdır. Poliritmik serbest eğik bir stilde yazılmasına rağmen yine de resmi bir yazı temeline sahiptir. Geleneksel batı kaligrafisi bir tarzın aynı ritimle tekrarlanması olduğu için poliritmik geleneksel yapıya uymaz. Bu tarzda biçimsel ilişkiler geleneksel tarzdan daha karmaşıktır. Ancak kaligraf yeterli olgunluğa ulaşmışsa karmaşık ilişkiler geliştirebilir ve daha deneysel çalışabilir (Brown, 2017: 112-113).

Çağdaş Performans sanatı olarak kaligrafi Çin ve Japonya'da uygulanmakta olsa da, Batı'ya yabancı bir kavramdır. Büyük fırçalar, devasa kendi yaptığı kalemler ve hatta ayak ve el baskıları kullanan Brown, büyük ölçülerdeki arkadan aydınlatmalı yarı saydam tuvalerin arkasında kaligrafi çalışmaları yapmaktadır. Brown ayrıca 2008 yılında Chicago'daki Uluslararası Lettering Sanatçıları Konferansı'nda Çello çalan Rohan de Saram ile birlikte müziği de kullanarak kaligrafi ve çoklu medya canlı performans sanatı yapmıştır (bkz. görsel 7). De Saram, Brown tarafından seçilen bazı kelime ve metinlerde referans olarak Bach, Kodaly ve Arnold Bax tarafından bestelenen solo çello eserleri seslendirmiştir yapmıştır. Brown, çalışırken çekimlerini kendi vücudu ve tuvaleri üzerine yansıtarak ve De Saram'ın müziğinin dijital olarak manipüle edilmiş kayıtlarını canlı çello ile birlikte kullanarak çok katmanlı bir dinamizm yaratmıştır (Flegg, 2007: 124).

Görsel 7: Brown'un çoklu medya canlı performans sanatı. (URL 7).

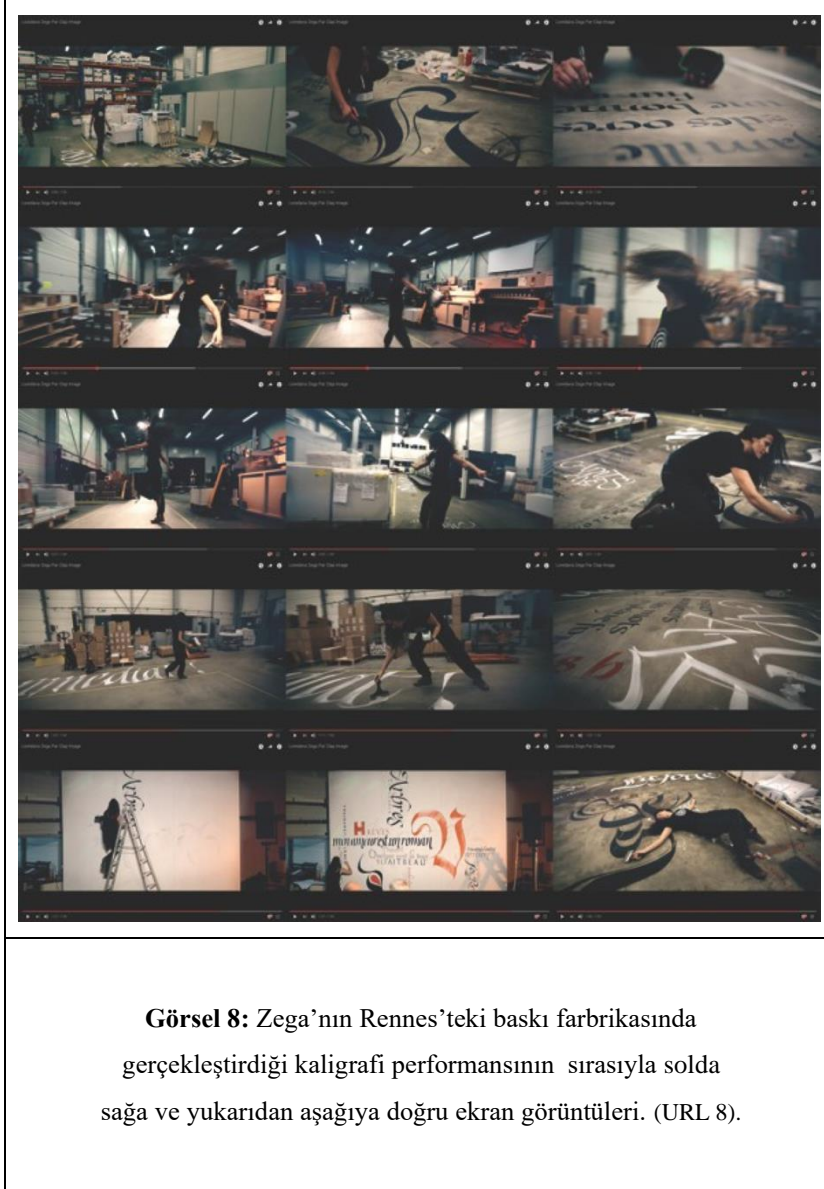
Brown, yüzlerce yıl önce yazılan el yazmalarını yazan kaligrafların ruhunu halen hissetmenin mümkün olduğunu ve günümüzdeki çalışmalara esin kaynağı olduklarını belirtmektedir. Bu eserler günümüz dijital dönemde bile kendini göstermektedir. Bununla birlikte kaligrafi, insani her türlü duygu durumunu barındıran bir özelliğe sahiptir. Bunun için kaligrafi temel harf formlarının ve anatominin ötesinde, duygu ve ruhla ortaya çıkarılmaktadır (Kaligrafist, 2017: 6).

1.2. Loredana Zega

Loredana Zega, 1980 yılında Orta Avrupa'nın güneyinde yer alan Slovenya Cumhuriyeti'nde doğmuş bir kaligrafi sanatçısı ve eğitimcisidir. Serbest olarak çalışmakta olan sanatçının kaligrafiye olan yeni yaklaşımları ve harflere olan tutkusu dikkat çekmektedir (Zega, 2018). Kaligrafi serüveni, tasarımcı olan teyzesine gelen kaligrafi ile yazılmış tebrik kartları ile başlamıştır. Kartlardaki yazılara olan hayranlığı dokuz yaşında kaligrafiye başlamasına sebep olmuştur. Yazmaya ilk olarak temel el yazısı yerine Gotik Textura yazı stili ile başlamıştır. Günümüzde ise kendi tasarladığı yazı stillerini kullanmaktadır. En sevdiği yazı stili ise kendi yarattığı "alev" yazı stilidir (Deneen, 2019).

Yirmi bir yaşında kaligrafi öğreten kitaplar yazmaya başlamış, kendi şirketini kurmuş ve aynı zamanda eğitimler vermiştir. İlk kaligrafi eğitimini 2007 yılında Denis Brown'dan almıştır (Zega, 2018). Zega, kaligrafisinin üzerinde en büyük etkiye sahip kişinin Brown olduğunu söylemektedir. Tehlikeli çizgiler, ritm, dans ve enerjik darbelerden dolayı Brown'un kaligrafisini tarzına çok yakın hissetmektedir. Ama sanatçı uluslararası arenada tanınmak istediği için kendi tarzını yaratması ve geliştirmesi gerektiğini bilmektedir. Almanya'da beş günlük bir çalıştayda Carl Rohrs'dan kaligrafi eğitimi almak, kendi yolunu bulmak için bir dönüm noktası olmuştur. O günden sonra Zega, uluslararası platformlarda ders vermeye başlamıştır (Deneen, 2019).

Kaligrafisinde çoğunlukla fırça kullanmayı tercih etmektedir. Zega, tiyatro ve dansa olan sevgisini içeren canlı kaligrafi performansları ile tanınmaktadır. Buna Fransa Rennes'te bir baskı fabrikasının yıl dönümü için düzenlediği etkinlikte gerçekleştirdiği performans örnek olabilir (bkz. görsel 8) (Deneen, 2019).

Görsel 8: Zega'nın Rennes'teki baskı fabrikasında gerçekleştirdiği kaligrafi performansının sırasıyla solda sağa ve yukarıdan aşağıya doğru ekran görüntüleri. (URL 8).

Kaligrafi performansı çalışmalarında araba, toz, su, toprak, sokak zemini gibi yüzeyleri de kullandığı görülmektedir. Dansa olan tutkusu, müziğin ritmi ve kendine güveni dans performansı ile yarattığı harflere yansımaktadır. Zega, kaligrafi performansları, uluslararası çalıştaylar ve sergilerin dışında birçok özel müşteri ve kurum için de çalışmalar yapmaktadır. Bunlardan bazıları: Slovenya Ulusal Galeri ve Müzesi'ne yazdığı Orta çağ el yazmaları, 2010'da İngiliz Kütüphanesi'ndeki "Sanat ve Harf" CLAS sergisinde yer alan en yenilikçi 3D parça ile aldığı bir sertifikadır.

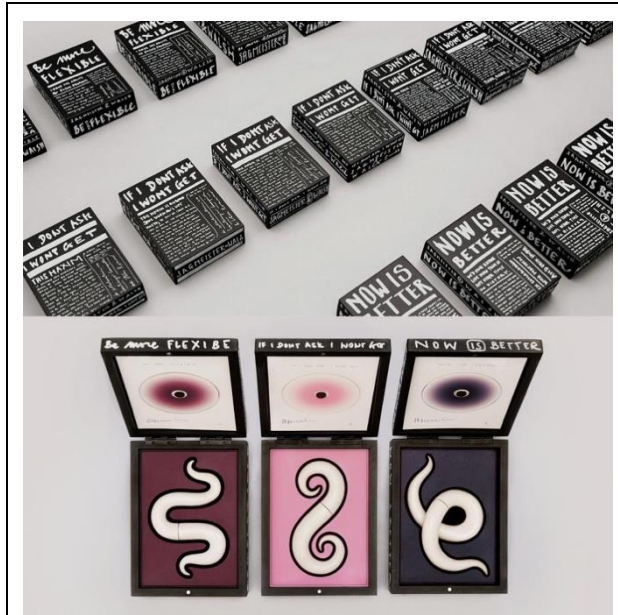
Ayrıca sekiz farklı yazı stili ve üç kiril yazı stili ile deneysel kabartma, ahşap ve kumaş üzerine kuru fırça, aquarel, altın veya gümüş yaldız ve cam gibi birçok farklı teknik kullanmaktadır (International Exhibition of Calligraphy). Sanatçı, görsel bilinci, güzellik duygusunu, oranları ve nihayetinde harfleri deneyimleyip, kaligrafın kendisi ile iletişim kurarak el yazısı kültürünü geri getirmesi gerektiğini, bu nedenle günümüzde kaligrafların üzerinde büyük bir sorumluluk olduğunu düşünmektedir (Zega, 2018).

1.3. Stefan Sagmeister

Stefan Sagmeister, 1962 yılında Avusturya'nın Bregenz kasabasında dünyaya gelmiştir. Sagmeister liseyi bitirdikten sonra bir mühendislik fakültesinde eğitim görmeye başlamış fakat tasarım aşkı daha ağır basarak burayı yarıda bırakmıştır. Ardından Viyana Uygulamalı Sanatlar Üniversitesi'nde grafik tasarım eğitimi almış ve bölümü birincilikle bitirmiştir. Daha sonra Fulbright bursunu kazanarak New York Pratt Institute'de eğitimini master derecesiyle tamamlamıştır (Boylu, 2018). 15 yaşında "Alphorn" isimli gençlik dergisinde tasarım kariyerine başlayan

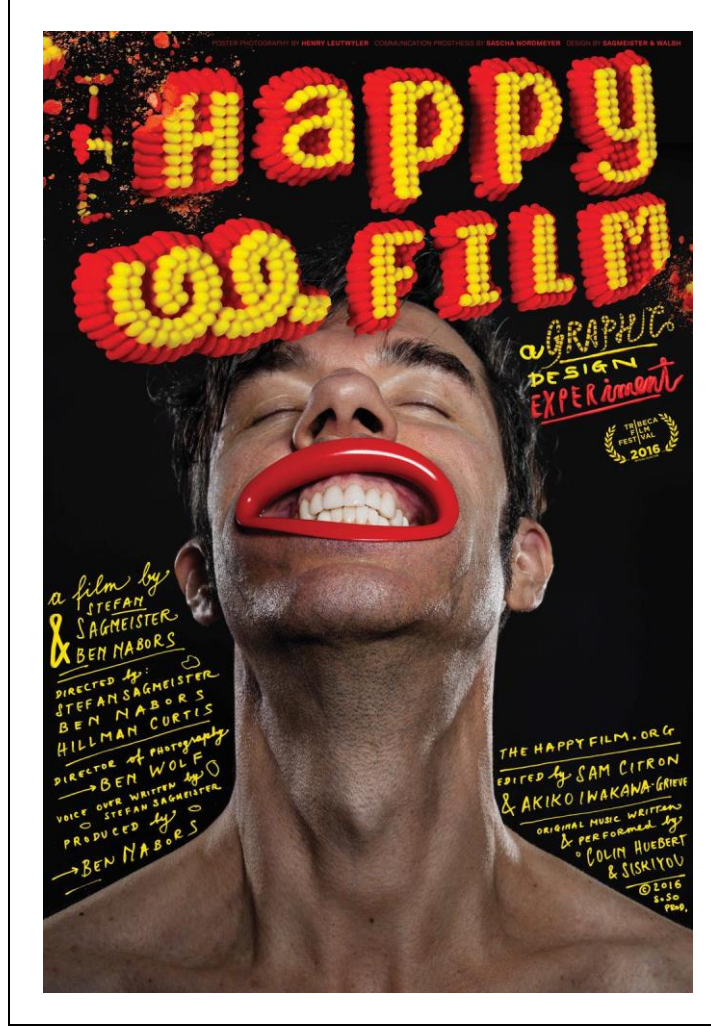
Sagmeister, 1991 yılında Hong Kong Leo Burnett'te çalışmaya başlamış ve 1993 yılında New York'a dönerek, 1994 yılında Sagmeister Inc. isimli kendi şirketini kurmuştur. Şimdi ise tasarım ofisinin adını Sagmeister & Walsh Inc. yaparak, Jessica Walsh ile ortak olarak çalışmaktadır (Bengi, 2013).

Grafik tasarım ve tipografi denildiğinde akla ilk gelen ilham verici tasarımcılardan biri olan Sagmeister grafik tasarım kimliğinin çok ötesinde bir vizyona sahiptir. Tasarımcının toplumdaki rolünü sorgulayan tasarımlarıyla tanınmaktadır. Birçok kişinin uzak durduğu ve rahatsız edici bulunduğu konularda etkileyici ve kışkırtıcı bir üslup kullanarak, alışılmış kuralların dışına çıkmaktadır (Heller, 2013). İzleyicinin kalbine dokunmayı hedefleyen bir felsefeyle çalışan bu ödüllü tasarımcı, cesur, yenilikçi, yaratıcı ve ilgi çeken tasarımlar yapmaktadır (Strizver, 2016). Yaratıcı tipografi, lettering ve el yazısı uygulamalarıyla sanat ve tasarım arasındaki sınırı test etmektedir. Hatta Sagmeister, hiçbir projesinde metinler için font kullanmamakta aksine her bir tasarımında kendi el yazısını kullanmaktadır. Örneğin, gezici sergi "The Happy Show" un bir parçası olarak en son gösterilen tipografik filmlerden 3'ü için sınırlı sayıda ambalaj üretilmiştir. Her kutuda bir toprak USB sürücüsü (her filme özgü), bir blu-ray disk ve bir özgünlük sertifikası bulunmaktadır. Ve tüm bu kutuların her biri Stefan Sagmeister tarafından ayrı ayrı elle yazılmıştır (bkz. görsel 9) (Sagmeister Inc).

Görsel 9: Stefan Sagmeister'ın
"The Happy Show" için kendi el yazısını kullanarak
gerçekleştirdiği ambalaj tasarımı. (URL 9).

Mutluluk kavramı ile ilgili gerçekleştirdiği, dünyayı gezen "The Happy Show" isimli sergisinden anlaşılacağı üzere Sagmeister bu kavramla ilgili çalışmayı sevmektedir. 2013 yılında The Happy Show'u belgeleyen ve daha sonra çıkacak The Happy Film'den izler taşıyan "Happy Film Pitch Book" isimli kitabı yayınlanmıştır. Tasarımcı bir sonraki çalışmasında yine mutluluk kavramı üzerinden kendini bir tasarım projesine dönüştürerek yapımına 2009 yılında başlanan ve 2016 yılında tamamlanan "The Happy Film" isimli mutluluğun formülü üzerine otobiyografik bir belgesel hazırlamıştır (bkz. görsel 10). Bu belgeselin yönetmenliğini Ben Nabors ve Hillman Curtis ile paylaşmaktadır (Serim, 2017). Belgeselde tipografiyi kullandığı yerlerin, kurgunun ve kullanma biçiminin Sagmeister'a özgü bir yaklaşım olduğu görülmektedir. Ayrıca bu belgesel filmde mutlu olma denemeleri yapan Sagmeister, projesini bir grafik tasarım deneyi olarak nitelendirmektedir (Eryurek, 2016).

Görsel 10: Stefan Sagmeister'ın

“The Happy Film” için lettering ve el yazısı kullanarak gerçekleştirdiği afiş. (URL 10).

Mutluluk kavramından sonra tasarımcının üzerinde çalıştığı bir diğer kavram güzelliştir. Sagmeister & Walsh Tasarım stüdyosu güzellik üzerine önemli bir sergi düzenlemiştir. Amaçları ziyaretçiye güzelliğin sadece yüzeysel bir strateji değil, aynı zamanda duylara işleyerek, insan olmanın ne anlama geldiğinin merkezi bir parçası olduğunu kanıtlamaktır. Sagmeister'a göre güzele işlev sayesinde ulaşılmaktadır. (Creative Review, 2017). Bununla birlikte güzele erişmek için onu bir amaç olarak ele almak gerektiğini düşünmektedir. Eğer yalnızca fonksiyonun peşinden gidilirse, elde fonksiyonsuz bir şey kalacağını belirtmekte ve bir yerlerde güzelliği bulabilmek için çevrenin sürekli olarak farkında olarak gözleri açık tutmak gerektiğini ifade etmektedir (Özöğretmen, 2017). Sergisinde bir parçası olan “Beauty=Function” isimli çalışmaları buna örnektir. Venedik Bienali için Sagmeister & Walsh tarafından çalışılan bir dizi video, ASMR, tipografi ve 3D animasyon kullanarak güzellik ve işlev arasındaki ilişkiyi incelemektedir (bkz. görsel 11). Sergileme yöntemi olarak ise tavana yansıtılan videoları izleyiciler, onlar için tasarlanan sandalyelerde oturup, yukarıya bakarak izlemişlerdir (Sagmeister Inc).

Görsel 11: Sagmeister & Walsh'ın "Beauty=Function" isimli video çalışmalarının ekran görüntüleri. (URL 11).

1.3. Luca Barcellona

Luca Barcellona, 1978 yılında İtalya'nın Milano şehrinde dünyaya gelmiştir. Kendi stüdyosunda grafik tasarımcı ve kaligrafi sanatçısı olarak çalışmaktadır (Anadolu Üniversitesi, 2018). Ayrıca tipografi ve grafiti çalışmaları da bulunmaktadır. Grafik tasarım okulundayken 1990'ların kaligrafisi olan grafiti ile ilk kez karşılaştığını söylemekte ve bu raslantının geleceğinin temellerini attığı bir basamak olduğunu düşünmektedir. İlk başlarda bunu bir kariyer olarak planlamadan, sadece yaratmanın kendisini iyi hissettirdiği için yaptığını ve bunu bir meditasyon olarak gördüğünü ifade etmektedir (Bojórquez, 2011). Sanatçı hem grafik tasarım bilgisini hem de grafiti deneyimini kaligrafi ile birleştirerek bir arada kullanmaktadır.

Diğer birçok kaligrafta olduğu gibi Rudolf Koch ve Hermann Zapf'ın sanatçının çalışmaları üzerinde en büyük etkiye sahip olduğunu ve bununla birlikte John Stevens ve Herman Kilian'dan etkilendiğini belirtmektedir. Barcellona, ayrıca ustalarının kendisini özgürlük ve modernliği gelenek ile harmanlayarak çalışma fikrine yönelttiklerini ifade etmektedir (Bojórquez, 2011).

İtalyan grafik tasarımcı ve kaligraf için harfler işlerinin ana malzemesini oluşturmaktadır. Çarpıcı, etkileyici, benzersiz harf biçimleri ve kompozisyonları kaligrafiye farklı bir soluk getirmekte ve yeni bir yazı stiline temellerini atmaktadır (Lazydog). Çalışmaya her zaman el yazısı ile başlamaktadır. Farklı araçlar, kağıtlar denemekte ve önce çalışmalarının eskizini oluşturmaktadır. Hatta kullandığı bazı kalemleri kendisi yapmaktadır. Bazen bilgisayarı farklı düzenleri ve renkleri hızlı bir şekilde görmek için kullanmaktadır. Kendini tembelleştireceğini düşündüğü için de şimdilik grafik tablet kullanmak yerine daha fazla zaman alsa da kâğıt ve mürekkep kullanmayı tercih ettiğini

belirtmektedir (Artrepublic). Çalışmanın son halini oluşturmak için ise otomatik kalemler gibi daha geleneksel araçlar kullanmaktadır. Mürekkep olarak da Çin mürekkebi olan Sumi'yi tercih etmektedir (Bojórquez, 2011).

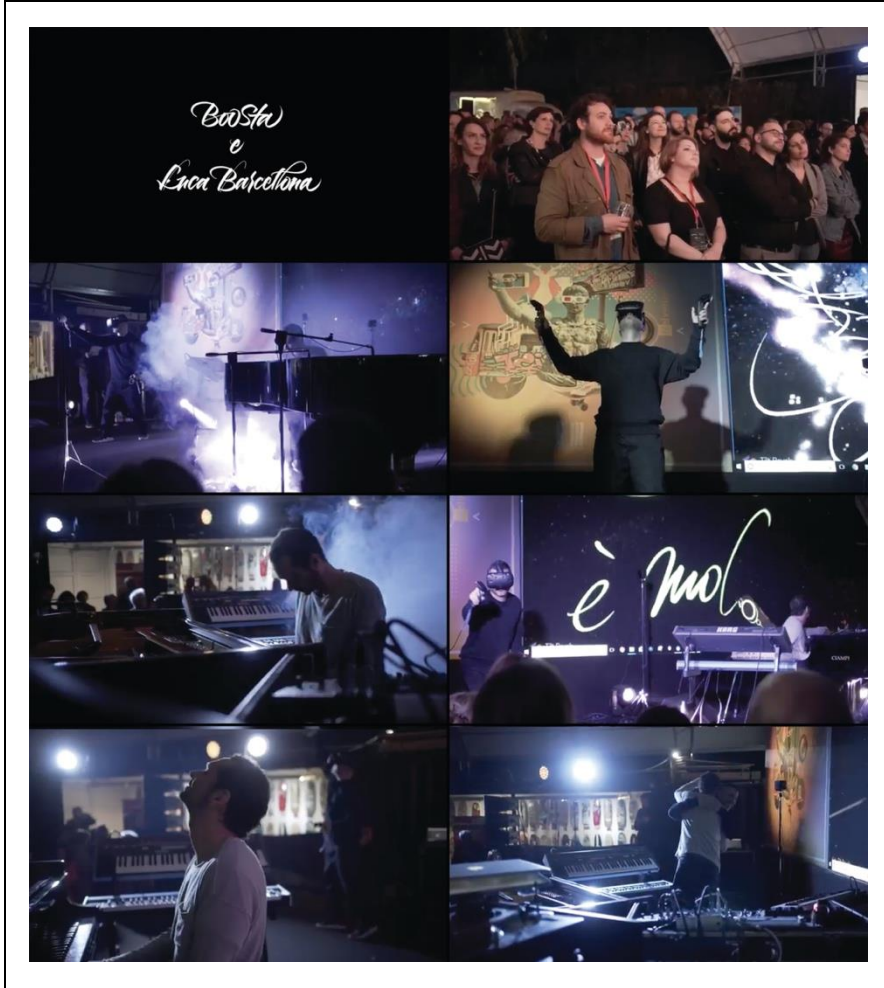
Sanatçı aynı zamanda İtalya Kaligrafi Derneğinde eğitim vermekte ve dünyanın birçok yerinde çalıştaylar düzenlemektedir. Barcellona'nın amacı, geleneksel kaligrafi sanatını grafiti ve modern tasarımın yeni dili ile birleştirmek ve böylece dijital dönemde de bu sanatı yaşatmaktır (Luca Barcellona). Onun için aynı şeyi tekrar tekrar yapmak yerine sürekli gelişen, büyüyen ve hep bir sonraki seviyeye ulaşmayı hedefleyen bir anlayışa sahiptir (Bojórquez, 2011). Bu nedenle 2003 yılında Rae Martini ve Marco Klefisch ile birlikte Rebel Ink Topluluğu'nu kurmuştur. Barcellona, canlı kaligrafi performansına, el yazısına ve illüstrasyona hayat vermiştir (Luca Barcellona).

Morley'e (2017) göre Sanatçının kaligrafisinde okunabilirlik kaygısı yoktur. Okunabilirlik için boşluklara dikkat etmek gerekmektedir ve Barcellona'nın yoğunluk takıntısı vardır. İnsanların yazdıklarını okumasını istemediği için bazen sadece alfabe veya bir dizi büyük harf çalışmaktadır. Onlardan sadece şekillerin ve hareketin tadını çıkarmalarını istemektedir (bkz. görsel 12).

Görsel 12: Barcellona'nın grafiti ve modern kaligrafi anlayışını bir araya getirdiği bir çalışması. (URL 12).

Barcellona'nın çalışmalarının marka kimliğinden, kitap kapağı, reklam kampanyaları ve performans çalışmalarına kadar geniş bir yelpazede olduğu görülmektedir (Anadolu Üniversitesi, 2018). Fakat genel olarak yayın adı altında: dergi, illüstrasyon, kitap ve albüm kapakları tasarlamaktadır. Ayrıca video, animasyon üzerine çalışmaktadır (Bojórquez, 2011) ve VR'da tilt brush kaligrafi performansları yapmaktadır. Örneğin, 2018 yılında Roma'da Binario18 tarafından organize edilen bir etkinlik sırasında Boosta'nın piyano solo müzikali Luca Barcellona'nın sanal gerçeklik kaligrafi deneyimiyle buluşarak, "Lyrids adlı kayan yıldızları görebileceğiniz Nisan gecesi" temalı canlı bir performans gerçekleştirmiştir (bkz. görsel 13) (Goldvr). Bu da sanatçının yeni şeyler denemeye açık ve çok yönlü olduğunu göstermektedir.

Görsel 13: Barcellona'nın müzisyen Boosta ile gerçekleştirdiği
Tilt Brush canlı kaligrafi performansı. (URL 13).

Sanatçının Nike, Absolut, Volvo, Dolce & Gabbana, Sony, Pirelli, Universal, Wall Street English, Carhartt and Mondadori gibi önde gelen birçok ticari marka için yapmış olduğu kaligrafi uygulamaları vardır. 2009 yılında tüy kalem ve doğal mürekkep gibi malzemelerin doğru bir şekilde üretilmesi için kaligrafi sanatçısı Klaus Peter Schaffel ile Zürih Ulusal Müzesinde çalışmıştır.

Sanatçı, yazma tutkusu nedeniyle grafiti, kaligrafi, devasa duvar resimlerini grafik tasarımda olduğu gibi moda alanıyla da birleştirmiştir. 2010 yılında "Luca Barcellona Altın Serisi" isimli kendi giyim markasını yaratmıştır.

2010 yılında ise kendisinin de üyesi olduğu Lazy Dog Yayınevi tarafından "Zevklerini Ciddiye Al" ismi ile ilk monografik kitabı yayınlanmıştır. Kitapta Barcellona'nın son on yıl içerisinde yaptığı çalışmalar, kişisel projeler, performanslar ve daha birçok çalışma yer almaktadır (Lazydog). Bununla birlikte "Sanatın Yeterliliği" adındaki kaligrafi performansında piyanist Cesare Picco ve karate dünya şampiyonu Dario Marchini ile birlikte yer almışlardır.

İşleri halen dünyanın dört bir yanında karma ve kişisel olmak üzere birçok sergide yer almaktadır. Barcelona kaligrafinin kendisi için önemini şu şekilde ifade etmiştir: "Aslına bakılırsa kaligrafi, çoğu insanın görmezden geldiği küçük bir disiplin olarak görünebilir ama herkes bundan bir şekilde yararlanır. İmaj ve iletişim üzerine kurulu bir toplumda harfler temeldir."

SONUÇ

XXI. yüzyıl yazı sanatı geleneksel kaligrafinin tek biçimli, düzenli yapısından uzaklaşarak harf ve kelimelere ifade, heyecan ve kişilik katma imkânı tanımaktadır. Bu yüzyılda harfler işlevlerinin ötesinde kullanılmaktadır. Bazıları sadece estetik form yaratmak için kullanıldığı gibi bazıları da güçlü ve kışkırtıcı etkiler yaratmaktadır. Geleneksel kaligrafide olduğu gibi çağdaş kaligrafide de harf formları, kemerleri ve harflerin esnekliğinde uyulması gereken belli kurallar vardır. Fakat harflerin oluşturulma, birleştirilme, eğim, kelime ve metinlerin kompozisyon, tasarım ve sunum şekli kaligrafın belirleyip koyduğu kurallar çerçevesinde uygulanmaktadır. Bu özgür anlayış da kaligrafın kendi tarzını yaratmasına olanak sağlamaktadır. Çeşitli sanatçıların kaligrafi çalışmaları incelendiğinde, günümüzde geleneksel yazı sanatındaki keskin hatlı yazı stilleri kullanıldığı gibi daha yumuşak ve serbest harf stillerinin de sıklıkla kullanıldığı görülmektedir.

Ait oldukları kültürün estetik anlayışını yansıtan kaligrafi, bu özelliği ile el yazısında kültürlerin özgünlüğünü göstermekte önemli bir rol oynamaktadır. Bu nedenle kültürlerin aktarılmasında önemli bir yere sahip olan kaligrafi, Avrupa'da çağdaş bir sanat anlayışı olarak yeniden canlandırılmaya çalışılmakta, günümüz sosyal medya ve mobil iletişim araçlarında, yazılı iletişimde görsel ve estetik dışavurumuyla yer almaktadır.

XXI. yüzyıl modern kaligrafisinde Batı, Uzak Doğu ve Orta Doğu kaligrafi stilleri arasında bir etkileşim ve çalışmalarda karma yaklaşımların söz konusu olduğu görülmektedir. Bu karma yöntemler ile yapılan çalışmalar günümüz kaligrafisine zengin bir üslubun yanı sıra özgürlük ve özgünlük katmaktadır. Ayrıca teknolojinin gelişmesi ile birlikte dijital araçlar kaligrafiye farklı bir boyut kazandırmıştır.

Son yıllarda yaşanan teknolojik gelişmeler toplumları, iletişim biçimlerini ve tasarım alışkanlıklarını da değiştirmektedir. Kaligrafi sanatçıları üretim süreçlerinde sadece tek yönlü tasarım yöntemini değil etkileşimli tasarım yöntemlerini de kullanmaktadırlar. Bu yolla yapılan çalışmalar ve performanslar sayesinde hem izleyiciler hem de sanatçılar karşılıklı etkileşim süreçleri ile kaligrafi çalışmalarına daha dinamik bir yaklaşım kazandırmışlardır. Günümüz teknoloji çağında sanatçı ve tasarımcılara sunulan dijital uygulama olanakları hızlı sonuç üretme gibi faydalar sağlamakla birlikte, doğru kullanılmadığı zaman özgünlükten uzaklaşan, mekanik bir anlayışa da zemin hazırlamaktadır. XXI. yüzyıl kaligrafi sanatçılarının çalışmaları incelendiğinde geleneksel yöntemlerin yanı sıra sayısal teknolojiler ile birlikte harmanlanarak kullanılmasının özgün bir tarzı da beraberinde getirdiği görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Anadolu Üniversitesi. (5-16 Kasım 2018). *Onuncu Uluslararası Anadolu Kaligrafi ve Tipografi Etkinliği. "Yunus Emre" Karma Sergi Kataloğu*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Artrepublic. Erişim: 28.10.2019. <https://www.artrepublic.com/biographies/370-luca-barcellona.html>
- Bengi, D. (2013, 01 Nisan). Tasarımın Rock Yıldızı: Stefan Sagmeister. Based İstanbul. [Blog yazısı]. Erişim adresi: <https://www.basedistanbul.com/hakkimizda/>
- Bojórquez, C. (2011, 06 Aralık). Luca Barcellona - Letters Are Language. [Blog yazısı]. Erişim adresi: <https://www.carhartt-wip.com/en/journal/news/2011/12/luca-barcellona-letters-are-language>
- Boylu, G. B. (2018, 23 Ocak). The Happy Film. [Blog yazısı]. Erişim adresi: <http://thevoidmag.com/mimar/the-happy-film/>
- Brown, D. (2017). *Brown Calligraphy*. İrlanda: Quill Skill Publishing.
- Buziak, C. (2011). *Calligraphy Magic: How to Create Lettering, Knotwork, Coloring and More*. Ohio: North Light Books.
- Creative Review. (2017). Erişim: 07.05.2020. <https://www.creativereview.co.uk/sagmeister-on-beauty/>
- Deneen, J. (2019, 12 Şubat). A Conversation with Slovenian Calligrapher Loredana Zega. [Blog yazısı]. Erişim adresi: <https://rendezvouscalligraphy.org/en/blog/a-conversation-with-slovenian-calligrapher-loredana-zega>
- Denis Brown Quill Skill. (2017). Erişim: http://www.quillskill.com/frameset/frameset_about.html
- Edmonds, L. (2017). *Modern Calligraphy: A Step-By-Step Guide to Mastering the Art of Creativity*. London: Orion Publishing.
- Eryurek, E. (2016, 07 Nisan). Sagmeister'in mutluluk filminin Trailer'i geldi. [Blog yazısı]. Erişim adresi: <http://www.cut-online.com/2016/04/07/sagmeisterin-mutluluk-filminin-traileri-geldi/>
- Fink, J. ve Kastin, J. (1993). *Lettering Arts*. New York: PBC International.
- Flegg, E. (2007). Standard Setters: Denis Brown Prizing Craft. *Irish Arts Review (2002-)*, 24(2), 124-124.
- Goldvr. Erişim: 27.04.2020. <http://goldvr.it/en/performance-vr/luca-barcellona-boosta-la-notte-delle-liridi/>
- Heller, S. (2013, 02 Eylül). Stefan Sagmeister. [Blog yazısı]. Erişim adresi: <https://www.aiga.org/medalist-stefan-sagmeister>
- International Exhibition of Calligraphy. Erişim: 27.10.2019. http://calligraphy-expo.com/en/participants/loredana_zega
- İnternet: Wacom Cintiç ile Adobe Photosop programında XXI. yüzyıl yazı sanatı örneği. (URL 1). <https://bit.ly/2jVUvBHR> (Erişim tarihi 03 Eylül 2019)
- İnternet: iPad Pro "Procreate" uygulaması ile XXI. yüzyıl yazı sanatı örneği. (URL 2). <https://bit.ly/2IXSbQh> (Erişim tarihi 03 Eylül 2019)
- İnternet: Tilt brush ile kaligrafi uygulaması ekran görüntüsü. (URL 3). <https://bit.ly/2luxjZI> (Erişim tarihi 03 Eylül 2019)
- İnternet: Emmanuel Wisdom'ın elle yapılan ile sayısal olan uygulamaları bir arada kullandığı bir yazı tasarımı. (URL 4). <https://bit.ly/2IBsDrF> (Erişim tarihi 03 Eylül 2019)
- İnternet: Brown'un üç boyutlu, katmanlı kaligrafi çalışmasından alınmış bir kesit örneği. (URL 5). <https://bit.ly/2NmIfe9> (Erişim tarihi 06 Ekim 2019)
- İnternet: Brown'un cam üzerine katman katman çalıştığı bir kaligrafi örneği. (URL 6). <https://bit.ly/2WV9DTU> (Erişim tarihi 06 Ekim 2019)
- İnternet: Brown'un çoklu medya canlı performans sanatı. (URL 7). <https://bit.ly/2SuWJuJ> (Erişim tarihi 25 Mayıs 2020)
- İnternet: Zega'nın Rennes'teki baskı fabrikasında gerçekleştirdiği kaligrafi performansının sırasıyla solda sağa ve yukarıdan aşağıya doğru ekran görüntüleri. (URL 8). <https://bit.ly/2BJBvR4> (Erişim tarihi 27 Ekim 2019)
- İnternet: Stefan Sagmeister'in "The Happy Show" için kendi el yazısını kullanarak gerçekleştirdiği ambalaj tasarımı. (URL 9). <https://bit.ly/3cgIIJ2> (Erişim tarihi 24 Nisan 2020)
- İnternet: Stefan Sagmeister'in "The Happy Film" için lettering ve el yazısı kullanarak gerçekleştirdiği afiş. (URL 10). <https://bit.ly/2WHeGr5> (Erişim tarihi 24 Nisan 2020)
- İnternet: Sagmeister & Walsh'ın "Beauty=Function" isimli video çalışmalarının ekran görüntüleri. (URL 11). <https://bit.ly/3dxksm1> (Erişim tarihi 02 Mayıs 2020)
- İnternet: Barcellona'nın grafiti ve modern kaligrafi anlayışını bir araya getirdiği bir çalışması. (URL 12). <https://bit.ly/2CmJ8gz> (Erişim tarihi 29 Ekim 2019)
- İnternet: Barcellona'nın müzisyen Boosta ile gerçekleştirdiği Tilt Brush canlı kaligrafi performansı. (URL 13). <https://bit.ly/2W0AbEq> (Erişim tarihi 30 Mayıs 2020)
- Kaligrafist*. İstanbul: Küçükçekmece Belediyesi SKSM Sergi Salonu. (25 Mart – 20 Nisan 2017)

- Keser, N. (2005). *Sanat Sözlüğü*. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Lazydog. Erişim: 28.10.2019. <https://lazydog.eu/product/luca-barcellona-take-your-pleasure-seriously-limited-edition/>
- Luca Barcellona. Erişim: 28.10.2019. http://www.lucabarcellona.com/index_bio.htm
- Morley, M. (2017, 24 Ağustos). Luca Barcellona: Take Your Pleasure Seriously. [Blog yazısı]. Erişim adresi: <https://99u.adobe.com/articles/55882/luca-barcellona-take-your-pleasure-seriously>
- Özöğretmen, T. (2017, 09 Haziran). Yaratıcılığın İzinde: Stefan Sagmeister. MediaCat. [Blog yazısı]. Erişim adresi: <https://mediacat.com/yaraticiligini-izinde-stefan-sagmeister/>
- Rona, Z. ve Beykan, M. (1997). *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*. Cilt 2. İstanbul: Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları.
- Sagmeister Inc. Erişim: 01.03.2020. <https://sagmeister.com/work/beauty--function/>
- Sagmeister Inc. Erişim: 01.03.2020. <https://sagmeister.com/work/limited-edition-film-packaging/>
- Serim, M. (2017, 30 Mart). Stefan Sagmeister'dan Mutluluğun Peşinde Otobiyografik Belgesel. [Blog yazısı]. Erişim adresi: <https://bigumigu.com/haber/stefan-sagmeisterdan-mutlulugun-pesinde-otobiyografik-belgesel/>
- Strizver, I. (2016, 20 Ocak). Type Talk: The Typographic Expressions of Stefan Sagmeister. [Blog yazısı]. Erişim adresi: <https://creativepro.com/typetalk-the-typographic-expressions-of-stefan-sagmeister/>
- Zega, L. (2018, 15 Mart). CV. [Blog yazısı]. Erişim adresi: <https://www.kaligrafija.org/p/portfolio.html>